

УДК 338.431.2

Савінова Т.С.
студентка

Сумського національного аграрного університету

**МОДЕЛЬ СЕЛОЗБЕРІГАЮЧОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА****MODEL OF THE VILLAGE KEEPING ENTERPRISE AS BASICS
OF SOCIAL AND ECONOMICAL DEVELOPMENT OF AGRICULTURE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто сутність моделі селозберігаючого підприємства як основи соціально-економічного розвитку сільського господарства. Досліджено місце сільськогосподарського виробничого кооперативу у селозберігаючому господарюванні та проведено аналіз впливу його діяльності на соціальний розвиток села на прикладі підприємств Сумської області. Доведено, що стрімкий розвиток агрохолдингів не сприяв розвитку сільських громад, які відчувають сьогодні підтримку лише від малих та середніх підприємств. Розроблено основні принципи побудови механізму забезпечення стійкого розвитку селозберігаючого підприємства. Запропоновано заходи, спрямовані на розвиток селозберігаючих підприємств.

Ключові слова: селозберігаюче підприємство, сільський розвиток, сільські території, модель селозберігаючого розвитку, аграрний сектор економіки.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена сущность модели селосберегающего предприятия как основы социально-экономического развития сельского хозяйства. Исследовано место сельскохозяйственного производственного кооператива в селосберегающем хозяйствовании и проведен анализ влияния его деятельности на социальное развитие села на примере предприятий Сумской области. Доказано, что стремительное развитие агрохолдингов не способствовало развитию сельских общин, которые испытывают сегодня поддержку только от малых и средних предприятий. Разработаны основные принципы построения механизма обеспечения устойчивого развития селосберегающего предприятия. Предложены меры, направленные на развитие селосберегающих предприятий.

Ключевые слова: селосберегающее предприятие, сельское развитие, сельские территории, модель селосберегающего развития, аграрный сектор экономики.

ANNOTATION

The given article delves deeper into understanding a village keeping enterprise, as basics of social and economical development of agriculture. There has been researched the place of manufacturing cooperative in village keeping managing as well as there has been performed the analysis of its activity impact on a social development of a village on the example of enterprises in Sumy region.. It has been proved that hectic development of agrarian holdings did not facilitate the development of rural communities, who, nowadays, get support only from small and medium enterprises. There were developed main principals of building mechanism of a village stable development. There was offered a number of arrangements, aimed on village keeping enterprises development.

Keywords: village keeping enterprises, rural development, rural development, model of the village keeping enterprises development, agrarian economy.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день занепад села та погіршення рівня життя сільських жителів є одними з найбільш актуальних соціально-економічних проблем в Україні. Зміни, які відбулися в сільському господарстві остан-

німи роками, не тільки не покращили, а навіть погіршили становище сільських жителів. У зв'язку із цим пошук підходів до формування соціально-економічної бази сталого розвитку села є надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження даної проблеми зробили такі вітчизняні вчені-економісти, як В. Андрійчук, О. Бородіна, В. Геєць, С. Белей, Я. Гадзало, П. Гайдуцький, Д. Гресько, А. Гуторов, В. Жук, О. Ковтун, С. Лучик, П. Саблук, М. Орлатий, Т. Осташко, О. Павлов, І. Прокопа, В. Рябоконт, Л. Шепотько, В. Юрчишин, М. Хвесик, Б. Пасхавер та ін.

Поряд із наявними досягненнями необхідність дослідження розвитку селоутворюючих підприємств потребує особливої уваги та теоретичного осмислення. Зокрема, недостатньо вивченим є механізм впливу діяльності багатифункціональних підприємств у розвитку села та сільських територій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні інструментів забезпечення стійкого розвитку селозберігаючого підприємства та сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняна модель аграрного виробництва забезпечила досягнення економічного зростання, але продовольча безпека, умови життя сільського населення та підтримання екологічної рівноваги не забезпечуються. Проблеми соціально-економічного розвитку села виникли під час реформування аграрної сфери, коли підприємства почали займатися винятково агробізнесом: у холдингах, які спеціалізуються переважно на виробництві зернових та олійних культур, сільське населення на 100% стає безробітним [6]. Це призводить до поступового вимирання села. Так, за 1991–2013 рр. чисельність сільського населення України скоротилася майже на 3 млн. осіб. Нині там проживає трохи більш 14 млн. громадян.

Середньорічна кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві Сумської області, скоротилася взагалі більш ніж у 10 разів – із 155 089 осіб у 1990 р. до 15 285 осіб у 2015 р. [15].

Серед основних складників інтегрованого падіння індексу сталого сільського розвитку особливе занепокоєння викликає різке скорочення підприємницької зайнятості. Нею охо-

плено до 600 тис. осіб, тоді як у кращі часи цей показник становив майже 5 млн. Така тенденція характерна для країн третього світу, які вважаються сучасними сировинними придатками. Натомість розвинені країни вдаються до політики стримування падіння підприємницької зайнятості у сільській місцевості. Так, у США з 1990 до 2013 р. вона знизилася на 7% проти 81% в Аргентині та 72% в Україні [2].

Агрохолдинги є великими землекористувачами (табл. 1), мають перевагу за рахунок економії на масштабі, отримують левову частку державної підтримки, що виділяється аграріям, і витісняють малі та середні підприємства.

Більшість фахівців одностайні щодо негативного впливу агрохолдингів на розвиток сільських територій [1–4; 6; 12; 18]. Діяльність агрохолдингів не сприяє соціально-економічному розвитку сільських територій. Оскільки материнські компанії агрохолдингів зареєстровані в містах країни та за її межами, місцеві бюджети не мають від них необхідних надходжень. Підтримка агрохолдингами сільських територій має винятково фрагментарний характер і переважно пов'язана з косметичним ремонтом об'єктів соціальної інфраструктури [4]. Для великої агропромислової корпорації економічний інтерес, прибуток виходять на перший план, а соціальне і природне середо-

вище їх цікавлять лише як фактор виробництва [11, с. 86]. Експортна орієнтація агрохолдингів (табл. 2) призводить до порушення сівозмін і тим самим деградації сільськогосподарських земель, відмови від тваринництва, скорочення зайнятості у сільській місцевості.

За загального зменшення посівних площ більше ніж у 10 разів виросли площі під соняшником та майже в шість разів – під кукурудзою на зерно, які не сприяють збереженню родючості ґрунтів. Натомість площі посіву під кормовими культурами зменшилися у шість разів, а під плодово-ягідними насадженнями – більше ніж у сім разів.

Першочерговим завданням сільського господарства як стратегічної галузі є забезпечення продовольчої безпеки, але слід зазначити, що за останні 10 років доходи зросли у вісім разів, витрати на харчування в сукупних доходах населення залишилися без змін (55%), а в інших країнах світу – скоротилися на 10–20%.

Унаслідок цього 70–90% населення України споживає окремих видів продуктів харчування (передусім тваринного походження) менше фізіологічної норми (табл. 3).

Зменшення виробництва м'яса та молока, які споживаються переважно українськими споживачами, відбувається на фоні значного зростання виробництва експортних видів про-

Таблиця 1

Порівняльний аналіз середнього розміру угідь [2]

	Агро-холдинги	Середні підприємства	Фермерські господарства	Господарства населення
Кількість, тис.од.	156	6,8	40,7	4242
Середній розмір, га	55546,8	1065,6	109,2	1,52

Таблиця 2

Посівні площі основних сільськогосподарських культур у Сумській області, тис. га

Показники	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2015 у % до 1990
Уся посівна площа	1362,7	1282,9	1059,5	907,9	990,2	1113,9	81,7
Зернові культури, всього	609,8	601,5	548,5	539,7	616,9	668,3	109,6
у тому числі кукурудза	51,9	16,8	16,9	23,8	139,3	305,5	588,6
Технічні культури	162,4	146,8	104,9	86,9	187,1	295,4	181,9
у тому числі соняшник	16,8	29,4	42,9	29,8	85,8	175,4	1044,0
Картопля і овочеваштанні культури	100,6	86,5	90,3	78,0	73,8	69,2	68,8
Кормові культури	489,9	448,1	315,8	203,3	112,4	81,0	16,5
Плодово-ягідні насадження	25,5	22,6	8,4	4,1	3,7	3,5	13,7

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики в Сумській області

Таблиця 3

Виробництво основних видів продукції сільського господарства на одну особу в Сумській області, кг

Продукція	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2015 у % до 1990
Зернові культури	1318,6	982,6	728,5	906,2	1134,5	3339,3	253,2
Соняшник	18,7	27,5	30,3	22,2	110,6	421,4	2253,5
Картопля	656,5	439,9	698,3	742,7	839,8	955,3	145,5
М'ясо (у забійній вазі)	107,4	64,4	50,9	45,7	34,6	39,2	36,5
Молоко	716,2	511,9	361,3	403,4	368,9	373,4	52,1

Джерело: розраховано на основі даних Державної служби статистики в Сумській області

дукції – сояшнику та зернових (передусім кукурудзи).

Нерівномірність розвитку різних форм господарювання за послаблення позицій середнього за розмірами виробника визначена як одна з ключових проблем у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки, в якій визначено основні принципи розвитку аграрного сектору: пріоритетність формування селозберігаючих господарств, формування зацікавленого в довгостроковому ефективному господарюванні відповідального виробника/користувача (власника) землі та збалансованість розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями [16].

Селозберігаюче підприємство виконує низку важливих функцій: економічну, соціальну, екологічну та культурно-історичну (рис. 1).

Фахівці Інституту аграрної економіки стверджують, що тільки за умов проживання бізнесовий інтерес власника буде гармоніювати з

потребами і інтересами сільського населення та розвитку територій. Власники великого аграрного бізнесу не планують довго господарювати, а тим більше жити на скупленій землі. У 2013 р. було проведене відповідне дослідження, і з'ясовано, що ніхто із власників (керівників) агрохолдингів не проживає в сільській місцевості [2].

Автором узагальнено критерії віднесення підприємств до селозберігаючого типу (рис. 2).

Нами проведено оцінку впливу селозберігаючого господарювання на розвиток сільських територій на прикладі СВК «АФ «Перше травня», яке розташоване у с. Великі Вільми Сумської області. Стабільний фінансово-економічний стан підприємства дає можливість підприємству позитивно впливати на соціально-економічний розвиток села та сільських територій, на добробут працівників підприємства та на рівень життя населення громад узагалі. Слід зазначити, що кооператив забезпечує

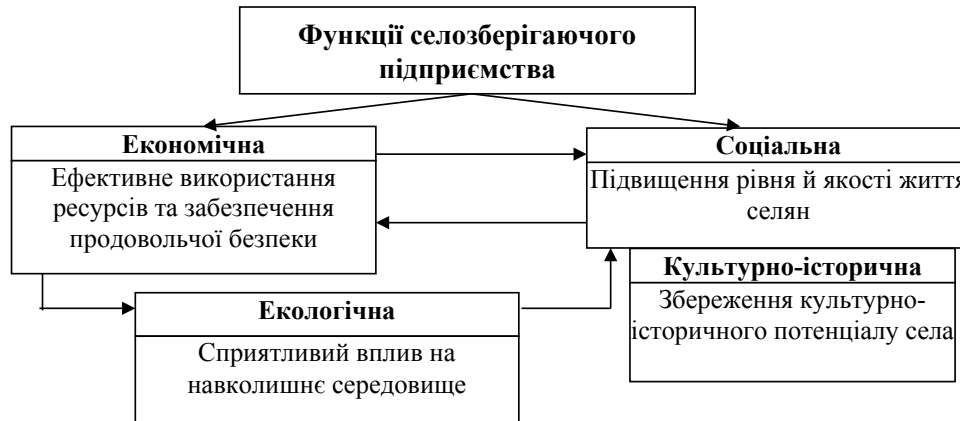

Рис. 1. Функції селозберігаючого підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [5; 8; 16; 19]

Рис. 2. Критерії віднесення підприємств до селозберігаючого типу

Джерело: систематизовано автором на основі [2; 11; 16; 17]

фінансування розвитку фізичної культури та спорту на селі. Дане село належить до розвинених сіл як на матеріально-економічному рівні, так і на культурному-соціальному завдяки діяльності досліджуваного підприємства. Кооператив допомагає у фінансуванні місцевим бібліотекам. Так, за 2015 р. було закуплено 10 наукових сучасних енциклопедій для підлітків, понад 45 дитячих видань, оновлена полиця з публікаціями декоративно-прикладного мистецтва тощо. Керівники і адміністрація кооперативу щороку заохочують своїх працівників преміями, подарунками до свят, відпустками, оздоровчими сертифікатами. Робітники, які офіційно на пенсії, але працювали в кооперативі, також мають один раз на рік матеріальну допомогу у вигляді необхідного набору продуктів (як сировини, так і готової продукції) [14]. Сільськогосподарський виробничий кооператив працює не тільки на підвищення рівня виробництва, реалізації, покращення якості про-

дукції, збільшення власного прибутку, а й на забезпечення розвитку села, підвищення якості проживання місцевих жителів, розвитку інфраструктури, розвитку цілісності громад.

Розглянемо приклад селозберігаючого господарювання та визначимо місце в ньому досліджуваного кооперативу (табл. 4).

Як свідчать наведені дані, порівняння великих підприємств із виробничими кооперативами є конкретним прикладом позитивного впливу функціонування селозберігаючого господарювання. Досліджуваний нами сільськогосподарський кооператив розвиває галузь тваринництва, яка займає навіть більшу питому вагу в структурі товарної продукції порівняно з рослинництвом.

Отже, основою подальшого збалансованого розвитку сільського господарства та сільських територій є стійкий розвиток селозберігаючих підприємств, які забезпечать населення України доступними та якісними продуктами харчу-

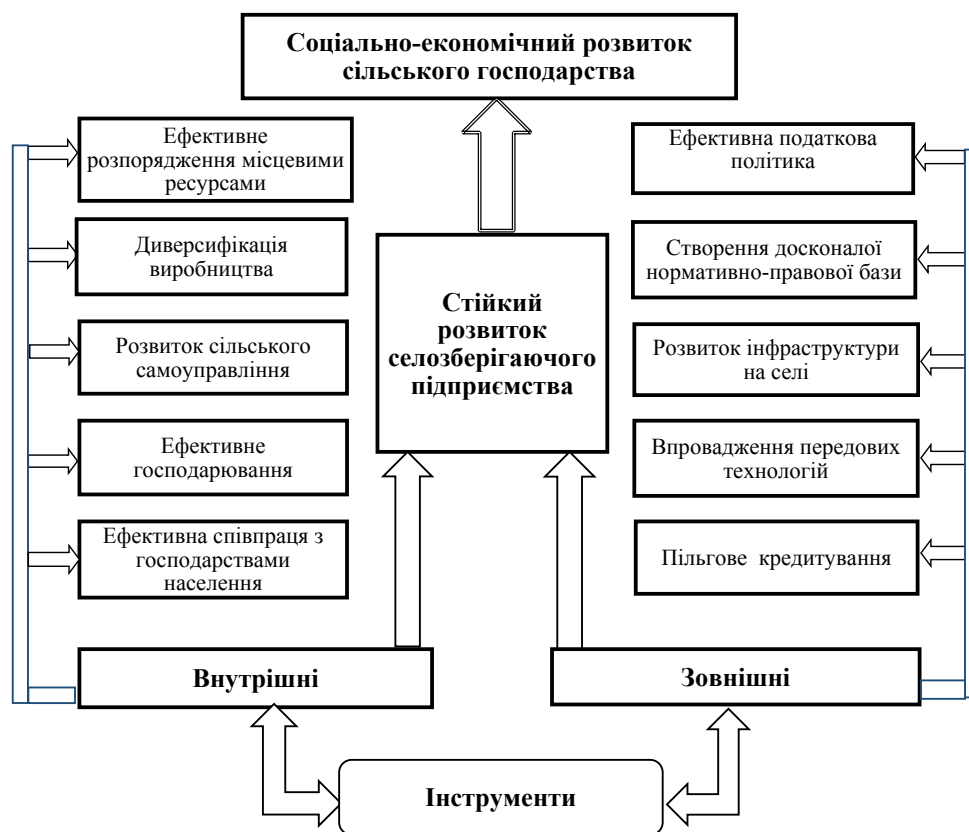

Рис. 3. Механізм забезпечення стійкого розвитку селозберігаючого підприємства
Джерело: розроблено автором на основі [1; 2; 10; 16; 19]

Таблиця 4
Місце досліджуваного підприємства у селозберігаючому господарюванні (на 100 га ріллі)

Назва підприємства	Сіл на території господарювання	Працює (ос.)	Поголів'я тварин, ум. голів	Внесено орг.добр. (т)	Сплачено податків (тис. грн.)
ВК «Батьківщина» [2]	5	7,2	50,4	657,1	98,0
СВК «АФ «Перше травня»	6	7,5	101	813,4	102,5
У середньому агрохолдинги [2]	38	0,1	0,8	0,0	10,7

вання та робочі місця для жителів села. Запропонований нами інструментарій механізму забезпечення стійкого розвитку селозберігаючого підприємства та сільських територій відображено на рис. 3.

Складовими частинами механізму є інструменти, які розподілені на внутрішні та зовнішні. Зовнішніми інструментами забезпечення стійкості селозберігаючого підприємства і сільських територій є: державна політика, наукове забезпечення, сприяння розвитку соціально-відповідального підприємництва. Внутрішніми складниками є розвиток сільського самоуправління, яке організовує ефективне розпорядження місцевими ресурсами та контроль над дотриманням підприємствами і домогосподарствами критеріїв сталого розвитку і забезпечує формування гідних умов проживання і розвитку людей [1; 2].

Основними підходами до реалізації механізму забезпечення розвитку селозберігаючого підприємства повинні стати: пріоритетність забезпечення соціальної справедливості над економічною ефективністю під час проведення державної аграрної політики, яка полягає у підтримці суб'єктів господарювання, що мають значний вплив на соціальний розвиток сільських територій; соціо-еколого-економічна ефективність функціонування селозберігаючого підприємства. Отже, майбутнє сільського господарства, і це підтверджує досвід розвинутих країн, – у селозберігаючому розвитку.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про необхідність формування такого суб'єкта господарювання на селі, який буде основою не тільки економічного, а й соціального, природозберігаючого та культурного життя в сільській місцевості. Отже, основою подальшого сільського розвитку збалансованого за економічними, соціальними та екологічними критеріями є стійкий розвиток селозберігаючих господарств. Стійкий розвиток селозберігаючих підприємств можливий лише за умови проведення ефективної аграрної політики. Реалізація селозберігаючого господарювання призведе до підвищення рівня життя сільського населення та забезпечення продовольчої безпеки. Метою подальших наукових досліджень є розробка методичних підходів до оцінки ефективності дії внутрішніх та зовнішніх інструментів забезпечення стійкого розвитку селозберігаючих підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бородіна О.М. Село і селянство на роздоріжжі можливостей і перехресті надій / О.М. Бородіна, І.В. Прокопа // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 2. – С. 132–147.
2. Гадзало Я.М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю (наукова доповідь) / Я.М. Гадзало, В.М. Жук. – К.: ННЦ ІАЕ, 2015. – 40 с.
3. Агрохолдинги в Україні та їх вплив на розвиток сільських територій / С.І. Дем'яненко, О.О. Єранкін, М.М. Коцупатрий [та ін.]; за заг. ред. С.І. Дем'яненка. – К.: КНЕУ, 2013. – 350 с.
4. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій / В.Д. Залізко // Економіка України. – 2013. – № 6(619). – С. 71–78.
5. Иванов В.А. Методологические основы устойчивого развития региональных социо-эколого-экономических систем / В.А. Иванов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://koet.syktsu.ru/vestnik/index.htm>.
6. Калінчик М. Обговорення Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій України на 2015–2020 рр. / М. Калінчик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.farmer-ukr.com/?p=1504#more-1504>.
7. Коваль Н.В. Соціальний розвиток села / Н.В. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdatu.edu.ua/biblioteka/2014/zbimuk-PDATU-21.pdf>.
8. Ковтун О.А. Майбутня роль мультифункціональності сільського господарства в розвитку сільських територій / О.А. Ковтун, Л.М. Чоренька // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 154. – Ч. 3. – С. 252–261.
9. Концепція загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua>.
10. Малік М.І. Підприємництво і розвиток сільських територій / М.І. Малік // Економіка АПК. – 2016. – № 6. – С. 97–103.
11. Павлов О.І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління / О.І. Павлов. – О.: Астропринт, 2006. – 437 с.
12. Пилипенко Н.М. Податкові механізми стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в сільському господарстві / Н.М. Пилипенко // Модернізація фінансово-кредитної стратегії розвитку регіону та громади: науковий погляд: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (Ужгород, 29 жовтня 2015 р.). – Ужгород: Говерла, 2015. – С. 62–65.
13. Савінова Т. Роль селозберігаючого підприємства у вирішенні проблеми розвитку сільських територій / Т. Савінова // Міжнародна науково-практична конференція молодих учених та студентів «Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти» (Харків, 22 квітня 2016 р.). – Харків: НТМТ, 2016. – С. 744–748.
14. Село Великі Вільми / Інтернет-сторінка села [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1ua.com.ua/c148866>.
15. Статистичний щорічник Сумської області за 2015 р. / За ред. Л.І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області. – 516 с.
16. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/7644>.
17. Ткачук В.І. Диверсифікація сільської економіки: соціально-економічний ефект / В.І. Ткачук, Н.М. Куцмус // Економіка АПК. – 2009. – № 4(174). – С. 125–132.
18. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов [та ін.]; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 56 с.
19. Шанін О.В. Концепція селоутворюючого підприємства в системі розвитку сільських територій / О.В. Шанін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3996.